

ОТНОСНО ПРЕПОДАВАНЕТО НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ТЕОРИЯ

На 26 ноември 2004 г. в УНСС (заседателната зала на Центъра по интелектуална собственост) се проведе *научна конференция на тема "Научни и методически проблеми на преподаването на икономическата теория"*. Конференцията беше организирана от катедра "Икономикс" при УНСС в продължение на традицията за ежегодно провеждане на научни форуми. Избраната актуална проблематика привлече вниманието на много представители на научно-преподавателската общност от различни висши учебни заведения в страната. Основно участие в научния форум взеха преподаватели от катедрите по икономикс (икономическа теория) на трите най-големи икономически университета у нас - на УНСС - гр. София, ИУ - гр. Варна и СА "Д. А. Ценов" - гр. Свищов.

При тържественото откриване на научната конференция с приветствие към участниците се обърна *зам.-ректорът* по научноизследователска дейност на УНСС *доц. д-р Пламен Орешарски*. Той изрази задоволство от подходящия и навременен избор на поставената за обсъждане проблематика. В приветственото си слово доц. Орешарски подчерта, че форумът може да допринесе за постигането на напредък в модернизирването на обучението по икономическа теория. Това е особено необходимо предвид извършваното реформиране на преподаването във връзка с по-цялостното адаптиране на висшето образование у нас към европейските изисквания и тенденции.

Встъпително слово произнесе ръководителят на катедра "Икономикс" при УНСС *доц. д-р Трайчо Спасов*. Той акцентира върху необходимостта от осъвременяване и обогатяване на съдържанието на учебните курсове, което е свързано и с формирането на нови учебни планове и програми. Във връзка с това изпъкват нерешени въпроси, отнасящи се до обособяването на учебни дисциплини по фундаментална и приложна икономическа теория, въвеждането на учебни курсове по модерни направления на икономическата теория - институционална икономическа теория, теория на общественения избор, поведенческа икономическа теория и др. Доц. Спасов подчерта, че конференцията има за задача да продължи дискусиата по научно-методическата проблематика, да координира усилията на научната общност в национален мащаб във връзка с въвеждането на кредитната система. Като приоритетни проблеми, върху които могат да се съсредоточат дискусиите, той открие въпросите за: единство в наименованието на основните учебни курсове ("Икономикс", "Микроикономика" и "Макроикономика", "Обща икономическа теория" или "Икономика"); въвеждане на два самостоятелни учебни курса - по икономикс и политическа икономия; допълване на богатството от съществуващи научни парадигми с новите парадигми в икономическата

Относно преподаването на икономическата теория

теория и нова методология. В заключение доц. Спасов изрази увереност, че участниците в конференцията ще поставят за обсъждане и други важни въпроси, че научният форум ще допринесе за усъвършенстване на преподаването и научната работа.

Приветствия и пожелания за ползотворна работа изразиха също доц. д-р Владимир Владимиров - декан на Финансово-счетоводен факултет на ИУ - гр. Варна, доц. д-р Любен Кирев - ръководител на катедра "Обща теория на икономиката" при СА "Д. А. Ценов" - гр. Свищов, доц. д-р Аксентия Замфирова - декан на Икономически факултет на ПУ - гр. Пловдив. Те отбелязаха, че въпросите за бъдещето на преподаването на икономическа теория и знания са тясно свързани с обновяването на организацията на учебния процес при извършването въвеждане на кредитната система, подчертаха необходимостта от разширяване на контактите между колективите на сродните катедри, вкл. и за съвместна работа при разработването на монографични изследвания и учебна литература.

След тържественото откриване работата на научната конференция продължи с представяне на доклади и оживени дискусии по повдигнати актуални научни въпроси, методически проблеми на преподаването, алтернативни подходи при оценяване на знанията на студентите по икономическа теория.

Начало на дискусиите по *научни проблеми* постави в доклада си проф. д-р ик. н. Камен Миркович (УНСС). Той обоснова необходимостта от създаване на обща теория за полезността и стойността като категории на ценностното икономическо поведение на индивида. Авторът въведе и обоснова понятия за субективна стойност и субективна пределна стойност, които изследва на равнището на отделния индивид наред с полезност и пределна полезност. Проф. Миркович предложи създаването на релативистична теория на полезността и стойността, при която относителната полезност и относителната стойност са съизмерими една с друга. На основата на тези относителни величини той конституира понятия за принадлежна полезност, принадлежна стойност и принадлежен продукт, съвместими със съвременния икономикс, и извърши взаимнообвързано извеждане на индивидуалните криви на търсенето и предлагането на продукта и индивидуалната крива на предлагането на труд.

Докладът предизвика оживени дискусии, в които с въпроси към автора и изказвания се включиха доц. П. Танова, доц. Цв. Колев, доц. Вл. Владимиров, гл. ас. д-р Е. Харманджиев и др.

В доклада си доц. д-р Трайчо Спасов (УНСС) разгледа от теоретични позиции условията за глобален преход към нова икономика и нейните основни характеристики. При това авторът потърси отговор на въпроса възможно ли е трансформационните процеси в страните от ЦИЕ да се определят като преход към пазарна икономика и наред с това към нова

икономика. Доц. Спасов интерпретира настъпващите изменения като промени в природата на икономическите процеси, преход към по-висок стадий на технологичния процес. Това е реален преход, който може да отразява различна етапност и интензивност на протичащите процеси, генерира изменения в структурата на бизнес-цикъла. Като индикатори за постепенно преодоляване на цикличния характер на процесите в условията на нова икономика бяха въведени продължителният период на икономически растеж, ограничаването на факторите за ескалираща инфлация, благоприятните равнища на безработица в страните от ЕС.

Предизвикателствата на новата икономика бяха поставени в основата и на доклада на *гл. ас. Красимир Керчев* (УНСС). Като акцентира върху ролята на ускорените и мащабни иновации, особено в сферата на авангардните ИКТ, авторът интерпретира някои по-известни теоретични схващания и модели. На тази основа той обобща пет характерни черти на новата икономика: основаваща се на знанието, от молекулярен тип, виртуална, намалява или изключва ролята на посредниците, осигурява по-високи и стабилни темпове на растеж.

Концепцията за човешкия капитал като елемент от новата парадигма в икономическата наука беше разгледана в доклада на *доц. д-р Атанас Казаков* (УНСС). Развитието на нова икономика, заложена на познанието и интелекта, дългосрочно ще акцентира върху човешкия капитал. Затова е необходимо да се даде отговор на редица нерешени въпроси - адекватно на новите реалности структуриране на формите на капитала, измерване на неговата стойност като елемент на богатството и определяне на амортизацията му, прецизна оценка на човешкия капитал и на необходимите огромни инвестиции в него и др. Интегрирането на България в ЕС означава включване в процесите на глобализация и преход у нас към нова икономика, основана предимно на науката, техниката и познанието, по-цялостно използване на потенциала на човешкия фактор.

Отражението на прехода към нова икономика, към общество на знанието върху икономическата теория и преподаването беше разгледано в доклада на *доц. д-р Любен Кирев* (СА "Д. А. Ценов"-Свищов). Той акцентира върху необходимостта от конвергиране на неокласицизма с институционализма, тъй като кълновете на новата икономика, основана на знанието, не се вменват в теоретичната парадигма на неокласическия икономикс. Прилагането на институционалния подход е аргументирано чрез приведени конкретни примери за модифициране в реалността и неприложимост на теоретични постулати на неокласицизма. При комбинирането на подходите на анализа обаче според автора трябва да се запази мярката, да се съхрани спецификата на предмета на икономикса.

Актуални научни проблеми третираха и други доклади, в които бяха изложени резултати от научни изследвания (вкл. извършени и със

Относно преподаването на икономическата теория

статистически методи), своеобразието от схващания при дефинирането на прецизен отговор на поставените проблеми.

Гл. ас. д-р Юли Радев (МГУ-София) представи в доклада си теоретичните и практическите възможности на модела на транзакционните разходи като алтернатива или допълнение на модела на споделяния риск. Като разгледа проблема през призмата на продажбата на право за добив на нефт и газ, авторът показва, че и двата модела акцентират върху съотношението на зависимите и независимите от стойността на петролните запаси плащания по договорите. Основен извод от извършения анализ на статистическия модел е, че в условия на сигурност двата теоретични модела показват сходни резултати, а в условия на несигурност резултатите са противоречиви.

В доклада си за теорията на рационалния избор и нейната еволюция *гл. ас. Атанас Атанасов* (УНСС) изложи критични бележки относно рестриктивния неокласически възглед за рационалност и генералното отстъпление от него. В мейнстрийм икономикса не стихват дискусиите за рационалността. Те обхващат понятията за “пълна”, “ограничена” и “процедурна” рационалност, от критиките върху които се индуцира и неокласическата “инструментална” рационалност. Като критични за неокласическата рационалност авторът определи добрата дефинираност на предпочитанието и обработката на постъпващата отвън информация за предприемането на оптимално действие.

Израз на интереса към докладите по научни проблеми, детерминирани от новата икономика или други аспекти на съвременното развитие на икономиката, дадоха изказванията и въпросите на проф. д-р ик. н. Кътов, доц. Ат. Казаков, доц. Е. Георгиева, доц. М. Марков, доц. П. Танова, доц. В. Пиримова, гл. ас. д-р Х. Николов, гл. ас. Кр. Керчев и др.

След тези доклади участниците дискутираха върху взаимовръзката между научните и *методическите проблеми* на преподаването.

Докладът на *доц. д-р Зоя Младенова* (ИУ-Варна) беше съсредоточен върху определяне мястото на реалната икономика в лекционния курс по “Принципи на икономикса” (“Основи на микроикономиката” и “Основи на макроикономиката”). Като съпостави двата аспекта на преподаването - само теория на пазарната икономика и съчетаване на теорията с проблемите на реалната икономика, авторката изведе необходимостта и възможността за превръщане на стопанската практика в неотменен елемент на лекционните курсове. Във връзка с това трябва да се разработят и следваща генерация от български учебници по икономикс, които да отразяват теоретични модели и конструкции и да съдържат също емпирични доказателства, примери и илюстрации.

Доц. д-р Лилия Йотова (УНСС) разгледа в доклада си отклоненията при реализирането в действителността от теоретично изведеното общо

пазарно равновесие (оптимума на В. Парето). Несъвършенствата на пазара не позволяват да се достигне ефективна алокация на ресурсите и затова се налага пазарът да бъде подпомаган от институциите (държавата). От това се определя необходимостта за отделяне на по-широко място на поведението на този трети икономически субект, което се игнорира при преподаването на микроикономиката. Според доц. Йотова това предполага въпросите, свързани с държавата, да се разглеждат към съответните теми или да се обособят в отделен (последен) раздел в програмата по "Основи на микроикономиката".

Доц. д-р Вера Пиримова (УНСС) фокусира вниманието върху структурата и съдържанието на учебната програма на фундаменталния курс по "Основи на микроикономиката". Тя разгледа съотношението между броя на темите, съдържанието и прилаганите подходи за анализ на поведението на производителите и на потребителите. То показва определена неравностойност, явно подценяване на проблемите на потреблението. Доц. Пиримова издигна тезата за необходимост от рационализиране на структурата на учебния курс, като отпрати конкретни предложения за допълване, обогатяване на курса с анализ на решенията на по-големи групи от потребители и поведението им в дългосрочен период. Това ще доближи курса до реалностите, ще го направи по-атрактивен за студентската аудитория, ще създаде повече възможности за възлагане на проблеми за самостоятелно разработване.

Докладът на доц. д-р Дянко Минчев (РУ-Русе) беше насочен към разкриване на ограничеността при прилагането на математическия апарат за моделиране на потребителското поведение. Авторът отхвърли четирите основни аксиоми на теорията за потребителския избор и изрази становище, че в тази област на изследване подходът на икономикса е остарял. Все още той се изгражда върху постановките на субективната школа, а е необходим нов подход, който да вземе под внимание измененията в съвременността, например нарастващата роля на информацията.

Методически проблеми на преподаването на учебната дисциплина "Основи на макроикономиката" разкри в доклада си доц. д-р Людмил Несторов (СА "Д. А. Ценов"-Свищов). Необходим е по-голям прагматизъм, непрекъснато актуализиране, запознаване на студентите с емпирични данни за разглежданите съвкупни величини. Задача на преподавателя е също да открие, отстрани или намали недостатъците на излаганите пред студентите аналитични модели. Така ще се допринесе за развитието на икономическата наука и същевременно ще се повиши качеството на подготовка на студентите.

Важни въпроси на връзката между фундаменталните и специализираните икономически дисциплини постави в доклада си доц. д-р

Относно преподаването на икономическата теория

Ивона Якимова (ИУ-Варна). На примера на ИУ-Варна и натрупаният опит в преподаването тя изрази становище, че е необходимо по-тясно обвързване на двете групи учебни дисциплини. На този етап специализираните курсове не изпълняват допълващата си функция, отграничават се от основните курсове инструментално, категориално и функционално. Необходимо е в преподаването методите на традиционните научни направления да се допълват с достиженията на други икономически направления, което ще позволи да се опознае по-пълно икономическата ни действителност.

Интерес сред участниците предизвика докладът на *доц. д-р Цветан Колев* (УНСС) за обучението по методология и методика на научните изследвания (ММНИ). Като изтъкна редица слабости в подготовката и разработването от студентите писмени работи, доц. Колев отправи предложение за въвеждане на задължителен учебен курс по ММНИ в бакалавърска и магистърска степен. Във връзка с това авторът запозна участниците със структурата, съдържанието, целите и положителните отзиви от обучението по ММНИ в докторска образователно-научна степен в УНСС.

По засегнатите в тази група от доклади методически проблеми на преподаването и направените предложения за тяхното разрешаване бяха поставени много въпроси към докладчиците в изказванията на доц. Е. Георгиева, доц. Вл. Владимиров, доц. Л. Йотова, доц. Ат. Казаков, доц. П. Танова, доц. Ив. Илиев, доц. Л. Кирев, гл. ас. Кр. Керчев, д-р Мл. Тонев, ас. Ив. Беев.

Докладът на *доц. д-р Емилия Георгиева* (УНСС) бете свързан със засилващата се необходимост от знания по европейска икономическа интеграция (ЕИИ). За удовлетворяването на тази потребност в УНСС отдавна са формирани и се преподават учебни дисциплини по ЕИИ в бакалавърска и магистърска степен, включени в учебните планове на отделни специалности - Макроикономика, МИО, МО. От учебната 2004 - 2005 г. е разкрита вече и специалност ЕИИ в магистърска степен, а също и към Центъра за факултативно обучение при УНСС. Доц. Георгиева изложи и коментира учебната програма по тази дисциплина, както и някои проблеми при обучението на студентите по специалността ЕИИ, към която се проявява огромен интерес.

Процесът на глобализация на капиталовите пазари и проблемите на преподаването на икономикс бяха обект на доклада на *доц. д-р Венелина Трифонова* (УНСС). Този процес е свързан предимно с учебните дисциплини "Финансови пазари" и "Приложен монетарен икономикс", предназначени за обучението в магистърска степен. Динамичните промени във функционирането на финансовите пазари през последните години формират необходимост от непрекъснато актуализиране и адаптиране към новите реалности на учебните курсове. Така в преподаването се отделя

нарастващо място на тенденциите към интернационализация на пазарите на дългови и дялови финансови инструменти, към формирането на пазари на евроакции и др.

В доклада на *доц. д-р Иван Илиев* (ТУ-София) беше изложена идеята за създаване на методика на преподаването, която да позволи синхронизация, както и унификация и стандартизация на учебния материал по обща икономическа теория. Това се налага от прилагането на кредитната система, съобразено с ангажиментите ни към ЕС и съществуващите стандарти в системата на висшето образование. Доц. Илиев открил съвкупност от важни и сложни методически проблеми, чието решаване не е по силите на отделни учени и изисква създаване на координиращ център на преподавателите-икономисти.

В доклада си *д-р Младен Тонев* (ВСУ-Варна) разкри някои аспекти на кохезията между политическа икономия и икономикс. Той издигна тезата, че съвременният икономикс е политическа икономия, която в процеса на своето развитие е математизирана до степен, която я превръща в точна наука. Необходим е ренесанс на политическата икономия като интегрираща историческите реалности наука, като по-пълно представяне на различните типове и модели икономическа организация.

Докладът на *гл. ас. д-р Пенка Шишманова* (СА "Д. А. Ценов"-Свищов) акцентира върху необходимостта от усъвършенстване, актуализиране и обогатяване на учебната литература по обща икономическа теория. Учебните курсове и допринасящата за усвояване на знанията учебна литература трябва да отразяват както основни теоретични принципи и модели, така и проблемите в реалната икономика. Затова авторката издигна идеята след всяка основна тема в учебниците по обща икономическа теория да се разработи приложение, в което да се включат допълнителни модели, емпирични данни и анализ на българската икономическа действителност.

Гл. ас. д-р Йордан Василев (СА "Д. А. Ценов"-Свищов) представи в доклада си възможностите за използване на мултимедийна компютърна презентация с MICROSOFT POWER POINT в преподаването на икономическата теория. Използването на компютърна мултимедия позволява да се усложнява разработването на курсовете, пренася центъра на тежестта върху обучавания, изисква интензивни взаимно-действия между преподавателя и студентите, усложнява технологията на провеждане на учебните занятия. Според него трябва да се търсят нови форми на обучение, при което обаче да се съединяват традиционните и съвременните образователни технологии.

Докладът на *гл. ас. д-р Хари Николов* (ТУ-София) разкри множество аспекти на значението на субективния подход при съвременното преподаване на икономикс. Отчитайки спецификата на обучението на

Относно преподаването на икономическата теория

студенти от инженерните специалности, авторът подчерта необходимостта дори от по-широко застъпване на субективния подход. Това поддържа интереса, формира у студентите представа за по-голяма практическа полза. За целта трябва да се използват по-цялостно възможностите за прилагане на този подход в микроикономиката и макроикономиката.

Участниците в научната конференция подложиха на оживено и ползотворно обсъждане и въпроси, свързани с прилаганите *начини и подходи за провеждане на изпита и оценяване на знанията* на студентите по обща икономическа теория.

В доклада си *гл. ас. д-р Христо Мавров* (ИУ-Варна) аргументира тезата, че системата за оценяване на знанията по икономикс е съществен мотивиращ фактор, съдействащ за изпълнение на основните образователни цели. Това предполага използване на професионално подготвени тестове, подходящ механизъм за точкуване и преобразуване на точките в оценка по шестобалната скала. Авторът разгледа предимствата и недостатъците на двете основни форми на писмения изпит - есе и тест, и откри като най-добър вариант комбинацията от въпроси на избор и есе-въпроси. Тежестта на всяка група въпроси трябва да бъде диференцирана според равнището на изучаване на икономикс - в бакалавърска и магистърска степен на обучение. Скалата за превръщане на точките в оценка трябва да отчита специфичната степен на сложност на теста, да е гъвкава, а не фиксирана.

Ас. Ивайло Беев (УНСС) разкри в доклада си редица трудности при обучението и оценяването на знанията, възникващи поради различната мотивация и интереси на студентите. При прилагането на този критерий той определи пет групи студенти, към всяка от които преподавателят трябва да използва диференцирани подходи на обучение и оценка на знанията. Това съобразяване на прилаганите подходи със спецификата на групите от студенти ще позволи да се постига по-висока ефективност на обучението. За установяване на равнището на получените знания авторът предложи провеждане на кръстосани (разменяни тестове между преподавателите) и на общи тестове, организирани на университетска и на междууниверситетска олимпиада по икономикс.

Поставените в тези доклади важни, интересни и дискуссионни въпроси предизвикаха широко обсъждане, в което се включиха доц. Тр. Спасов, доц. Е. Георгиева, доц. П. Танова, доц. В. Пиримова, ас. Ив. Беев и други участници в научната конференция.

Други интересни въпроси, свързани с разискваната от участниците в научната конференция проблематика, бяха повдигнати в няколко доклада на докторанти към катедра "Икономикс" при УНСС. *Росица Христова* се спря върху глобализацията и отражението ѝ върху преподаването на икономическата теория. Докладът на *Валентина Гичева* разкри ролята на

новите информационни технологии в процеса на обучение на студентите. *Петър Станков* наблегна върху някои възможни начини за повишаване на атрактивността и практическата полезност на обучението по икономикс за студентите.

Изнесените доклади, изразените в тях становища, проведените дискусии демонстрираха висока ангажираност и загриженост за качеството на преподаването, равнището на подготовка и бъдещето на висшето икономическо образование. Участвалите в научната конференция представители на научно-преподавателската общност споделиха натрупания от тях опит, като отбелязаха допуснатите слабости и пропуски, а наред с това и постигнатия напредък в реформирането на обучението по икономикс (обща икономическа теория). В протеклите в конструктивен тон дискусии те отграничиха нововъзникващи и някои недокрай решени методически проблеми, които дефинираха като съвременни предизвикателства, изискващи внимателно обмисляне и съобразено със спецификата на съответните висши училища разрешаване. Като изключително полезни в това отношение участниците в конференцията определиха направените в докладите и изказванията предложения за усъвършенстване на прилаганите подходи и методи на обучение. Изводите и предложенията могат да се вземат под внимание в процеса на обновяване на учебните планове и програми във връзка с въвеждането у нас на кредитната система и на европейските изисквания за качество на висшето образование.

Доц. д-р Вера Пиримова